

Верховний
Суд

Сприйняття Великою Палатою Верховного Суду рішень ЄСПЛ про порушення державою Україна права на мирне володіння майном

Сергій ПОГРІБНИЙ

д.ю.н., професор, суддя Великої Палати Верховного Суду

1. ЗАГАЛЬНІ ПРИПИСИ ТА ПРАВИЛА

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції

Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.

Статті 423–425 ЦПК України (статті 320, 321 ГПК України, статті 361, 363, 365 КАС України, статті 459, 461, 463 КПК України)

Заява про перегляд судового рішення з підстави встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом, подається до Верховного Суду і розглядається у складі Великої Палати.

Така заява подається особою, стосовно якої постановлено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, не пізніше тридцяти днів з дня, коли така особа дізналася або могла дізнатися про набуття цим рішенням статусу остаточного.

Стаття 10 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ»

З метою забезпечення відновлення порушених прав Стягувача, крім виплати відшкодування, вживаються додаткові заходи індивідуального характеру.

Додатковими заходами індивідуального характеру є:

- а) відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який Стягувач мав до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*);
- б) інші заходи, передбачені у Рішенні.

Відновлення попереднього юридичного стану Стягувача здійснюється, зокрема, шляхом:

- а) повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі;
- б) повторного розгляду справи адміністративним органом.

2. Захист права на мирне володіння майном: практика Великої Палати Верховного Суду у провадженнях за виключними обставинами

Restitutio in integrum: ЄСПЛ може визначити прийнятні способи індивідуального характеру

ЄСПЛ констатував, що мало місце порушення статті 1 Першого протоколу, та вважав, що Дроздик М. П. потрібно відновити настільки, наскільки це можливо, попереднє правове становище, яке вона мала до порушення. Тож держава-відповідач повинна забезпечити за допомогою належних засобів і протягом розумного строку:

повне відновлення прав заявниці на рекультивовану землю (у тому числі шляхом поновлення національного провадження, де це може бути застосовано),

або надання **грошової компенсації** (розрахованої відповідно до національних вимог щодо оцінки майна та практики суду),

або надання **рівнозначного майна**.

Рішення ЄСПЛ від 24 жовтня 2024 року у справі «Дроздик та Мікула проти України» (Case of Drozdyk and Mikula v. Ukraine)

Restitutio in integrum: загальні вимоги

Застосування *restitutio in integrum* можливе шляхом повторного розгляду справи, включаючи відновлення провадження у ній, у разі вжиття Україною заходів індивідуального характеру на виконання рішення ЄСПЛ у справі, в якій вона є стороною. Для цього потрібно враховувати Рекомендацію № R(2000)2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо повторного розгляду або поновлення провадження у певних справах на національному рівні після прийняття рішень Європейським судом з прав людини». Відповідно до цієї Рекомендації повторний розгляд справи, включаючи поновлення провадження, варто застосовувати, особливо тоді:

- коли потерпіла сторона і далі зазнає негативних наслідків від рішення, ухваленого на національному рівні, – наслідків, щодо яких справедлива сатисфакція не була адекватним засобом захисту і які не можна виправити інакше, ніж через повторний розгляд або поновлення провадження;
- коли рішення ЄСПЛ спонукає до висновку, що
 - (а) оскаржене рішення національного суду суперечить Конвенції, або
 - (б) в основі визнаного порушення лежали суттєві процедурні помилки чи положення, які ставлять під серйозний сумнів результат оскарженого провадження на національному рівні.

Рішення ЄСПЛ від 24 жовтня 2024 року у справі «Дроздик та Мікула проти України» (Case of Drozdyk and Mikula v. Ukraine)

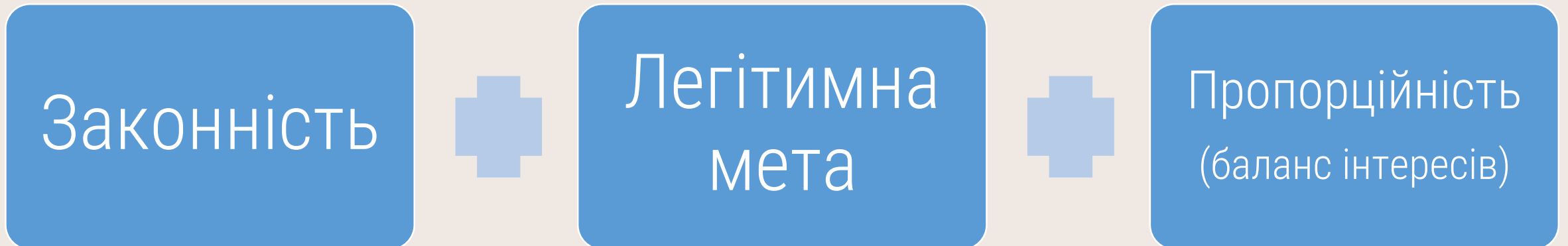
Застосування «трискладового тесту»

Рішення ЄСПЛ від 24 жовтня 2024 року у справі «Дроздик та Мікула проти України» (Case of Drozdyk and Mikula v. Ukraine)

За практикою ЄСПЛ, визнання права власності недійсним не суперечить положенням статті 1 Першого протоколу, водночас воно повинне бути не лише передбачене законом і мати законну мету, але й відповідати вимозі пропорційності.

Потрібно встановити справедливий баланс між загальним інтересом суспільства та вимогами щодо захисту основоположних прав людини; пошук цього балансу притаманний Конвенції загалом.

Цей обов'язковий баланс неможливо встановити, якщо зацікавлена особа несе надмірний індивідуальний тягар (рішення від 12 червня 2018 року у справі «Бейнарович та інші проти Литви» (Beinarovič and Others v.Lithuania), №70520/10, 21920/10, 41876/11, §138).

Співвідношення міжнародного та національного захисту

Постанова ВП ВС від 09 квітня 2025 року у справі № 723/3691/13-ц («Дроздик та Мікула проти України»)

Верховний Суд, безумовно поважаючи рішення ЄСПЛ та прагнучи належно їх виконати, вирішує кожний такий спір, ґрунтуючись на тому, що ця міжнародна судова установа винятково з'ясовує питання дотримання самою Україною як суверенною державою приписів та заборон Конвенції і протоколів до неї.

Велика Палата Верховного Суду керується тим, що Конвенція передбачає додаткові гарантії захисту прав людини, крім тих, що вже надають держави. ЄСПЛ не може повністю замінити собою відповідну національну владу, інакше це не враховуватиме субсидіарний характер міжнародного механізму гарантій, створених Конвенцією.

Субсидіарний характер захисту ЄСПЛ

Як зазначено, ЄСПЛ не може повністю замінити собою відповідну національну владу, інакше він не буде враховувати субсидіарний характер міжнародного механізму гарантій, створених Конвенцією.

Саме такий підхід Верховного Суду до оцінки вибору варіантів повного та належного виконання рішення ЄСПЛ відповідатиме і його практиці. Згідно з такою практикою держава-учасниця у справі в принципі вільна вибирати засоби, за допомогою яких виконуватиме рішення, у якому Суд встановив порушення. Це право на власний розсуд щодо способу виконання судового рішення відображає свободу вибору, пов'язану з головним зобов'язанням Договірних держав згідно з Конвенцією забезпечувати гарантовані права та свободи («Папаміхалопулос та інші проти Греції» (стаття 50), 1995, § 34).

Постанова ВП ВС від 09 квітня 2025 року у справі № 723/3691/13-ц («Дроздик та Мікула проти України»)

Постанова ВП ВС від 14 травня 2025 року у справі № 466/2086/14-ц («Дроздик та Мікула проти України»)

У цій справі суди вирішили спір, який стосувався втручання у право власності Мікули О. П. на спірну земельну ділянку.

Суд першої інстанції, крім інших висновків по суті спору, вважав неприпустимим позбавлення відповідача права власності на майно, отриманого на підставі рішення органу місцевого самоврядування, оскільки позбавлення його права власності лише з тих підстав, що цей орган порушив вимоги закону буде суперечити статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Переглядаючи в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції, апеляційний суд не аналізував питання щодо пропорційності втручання у право Мікули О. П. на мирне володіння майном та співвідношення такого втручання із суспільними інтересами.

Таких обставин не перевіряв і суд касаційної інстанції.

Зазначене й призвело до встановлення ЄСПЛ порушень міжнародних зобов'язань під час вирішенні цієї справи національними судами, а саме порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Повноваження Великої Палати Верховного Суду за наслідками перегляду судових рішень за виключними обставинами

Характер установлених у рішенні ЄСПЛ порушень дає підстави стверджувати, що правильність вирішення справи потребує встановлення певних обставин і перевірки доказів, якими ці обставини підтверджуються, що є за межами повноважень Великої Палати Верховного Суду, яка як суд касаційної інстанції не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні суду першої або апеляційної інстанції чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими.

Верховний Суд є судом оцінки права, а не встановлення факту. Встановлення фактичних обставин справи та надання оцінки доказам належить до повноважень судів першої та апеляційної інстанцій як судів з'ясування фактів, тоді як до повноважень суду касаційної інстанції належить перевірка правильності застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм права.

Постанова ВП ВС від 09 квітня 2025 року у справі № 723/3691/13-ц («Дроздик та Мікула проти України»)

Порушення *res judicata*, що мало наслідком порушення статті 1 Першого Протоколу до Конвенції

Системний аналіз наведених процесуальних норм права дає підстави для висновку, що суд апеляційної інстанції в межах відкритого апеляційного провадження має процесуальну можливість зробити висновок щодо вирішення чи невирішення судом першої інстанції питань про права та інтереси особи, яка не брала участі в розгляді справи судом першої інстанції та подала апеляційну скаргу. Водночас якщо обставини про вирішення судом першої інстанції питання про права, інтереси та свободи особи, яка не була залучена до участі у справі, не були підтверджені, апеляційне провадження підлягає закриттю, а рішення суду першої інстанції не має переглядатися по суті.

У справі, що переглядали, суд апеляційної інстанції відкрив апеляційне провадження за апеляційною скаргою особи, яка не брала участі у справі, а надалі задовольнив апеляційну скаргу Либаня М. П., скасував рішення суду першої інстанції від 27 квітня 2012 року та ухвалив нове рішення, яким відмовив у задоволенні позову Обаранчук О. Б.

Суд апеляційної інстанції зробив висновок, що оскаржуваним рішенням суду першої інстанції порушено права Либаня М. П., який є власником спірної земельної ділянки на підставі договору купівлі-продажу від 14 грудня 2013 року.

Водночас поза увагою суду апеляційної інстанції залишилося те, що рішення суду першої інстанції, яким задоволено позов Обаранчук О. Б. та визнано за нею право власності на спірну земельну ділянку в порядку спадкування, ухвалено 27 квітня 2012 року.

Рішення ЄСПЛ від 03 квітня 2025 року у справі «Обаранчук проти України» (Case of Obaranchuk v. Ukraine) та постанова ВП ВС від 09 липня 2025 року у справі № 1915/6447/2012

Порушення res judicata, що мало наслідком порушення статті 1 Першого Протоколу до Конвенції

Характер установлених ЄСПЛ істотних процедурних порушень, допущених національними судами під час розгляду цієї справи, які й лягли в основу його висновку про порушення Україною пункту 1 статті 6 Конвенції та статті 1 Першого протоколу до Конвенції, ставить під сумнів результат такого судового розгляду на національному рівні.

Про повноваження Верховного Суду у цій категорії проваджень:

Саме в суді апеляційної інстанції особа має доводити наявність у неї правового зв'язку зі сторонами спору або безпосередньо судовим рішенням через обґрунтування наявності таких критеріїв, як вирішення судом питання про її право, інтерес, обов'язок, і такий зв'язок має бути очевидним та безумовним, а не ймовірним. Ці обставини повинен встановити повноважний суд, що має перевірити докази, якими ці обставини підтверджено, та навести відповідне обґрунтування ухваленого судового рішення в його мотивувальній частині.

Рішення ЄСПЛ від 03 квітня 2025 року у справі «Обаранчук проти України» (Case of Obaranchuk v. Ukraine) та постанова ВП ВС від 09 липня 2025 року у справі № 1915/6447/2012

Постанова ВП ВС від 30 квітня 2025 року у справі № 668/10895/15-п («Ганущак проти України»)

Апеляційний суд визнав доведеним, що дії Ганущака М. Д. були направлені на переміщення товару на материкову частину поза митним контролем, і зазначив, що це відповідає фактичним обставинам, підтвердженням сукупністю наявних у справі доказів.

Також цей суд дійшов висновку, що переміщуваний транспортний засіб не належить до транспортних засобів комерційного призначення, бо ним не здійснювалося платне транспортування осіб та платне чи безоплатне промислове чи комерційне транспортування товарів, а належить саме до категорії товару відповідно до пункту 57 статті 4 МК.

Ганущака М. Д. визнано винним у вчиненні правопорушення, передбаченого частиною першою статті 482 МК, і накладено на нього адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 77 422,50 грн (100 відсотків вартості товарів, транспортних засобів) із конфіскацією транспортного засобу.

ЄСПЛ стосовно фактів зазначив, що йому складно зрозуміти, чому транспортний засіб, який був зареєстрований в Україні на момент виїзду з України та на момент повернення і який був транспортним засобом особистого користування та не був предметом будь-якої комерційної діяльності чи угоди, а тому не був предметом сплати митних зборів, потрібно було розглядати як «товар» для цілей статті 482 МК. Розбіжностей судової практики з цього питання достатньо для встановлення за обставин цієї справи, що заявник не міг передбачити оскаржуваного втручання у формі постанови апеляційного суду та його наслідків, а тому воно було несумісним із принципом законності, визначеним у статті 1 Першого протоколу до Конвенції (пункт 26 Рішення).

Стягнення сатисфакції рішенням ЄСПЛ може бути належним і достатнім способом *restitutio in integrum*

За наявною інформацією у Верховному Суді виплата Стягувачу відшкодування за рішенням у справі «Ганущак проти України» у розмірі 89 729,16 грн (еквівалентно 2007 євро) у виконавчому провадженні № 76054493 здійснена 25 жовтня 2024 року, а 29 жовтня 2024 року завершено виконавче провадження.

Отже, майнове становище Стягувача, втручання в яке встановлено Судом за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, відновлено шляхом виплати йому відшкодування на виконання Україною рішення у справі «Ганущак проти України».

Постанова ВП ВС від 30 квітня 2025 року у справі № 668/10895/15-п
(«Ганущак проти України»)

Постанова ВП ВС від 30 квітня 2025 року у справі № 668/10895/15-п («Ганущак проти України»)

Звернувшись до Великої Палати, захисник висунув вимоги про закриття справи у зв'язку з відсутністю в діях Ганущака М. Д. складу адміністративного правопорушення, що перебуває поза зв'язком із позицією ЄСПЛ, тобто просить застосувати, не відображений у Рішенні, додатковий захід індивідуального характеру.

Попри це, міжнародна судова установа не визнавала постанову апеляційного суду про винуватість Ганущака М. Д. такою, що в цілому ставить під сумнів результат справи про адміністративне правопорушення, адже за змістом Рішення Суду Ганущак М. Д. не скаржився на недотримання Україною його права на справедливий суд і погодився, що втручання за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції становило саме накладення штрафу в розмірі, еквівалентному вартості конфіскованого автомобіля.

Отже, такий додатковий захід індивідуального характеру, як повторний розгляд справи про адміністративне правопорушення стосовно Ганущака М. Д., включаючи поновлення провадження, не може бути застосованим, оскільки визнані ЄСПЛ порушення не ставлять під сумнів результат оскаржуваного провадження на національному рівні.

Постанова ВП ВС від 27 серпня 2025 року у справі № 163/1065/15-п («Сапіташ та інші проти України»)

Згідно зі складеним на місці Державною митною службою України протоколом про порушення митних правил заявник порушив процедури митного контролю у зоні спрощеного митного контролю, перевозячи товари (готівку), які підлягали обов'язковому декларуванню, та письмово не задекларував суму грошей, яку перевозив, у повному обсязі. Йому пред'явили обвинувачення у порушенні статей 471 і 472 Митного кодексу України (далі – МК). Працівник митниці вилучив у Сапіташа Д. І. 10 070 польських злотих та 5673 долари США.

23 липня 2015 року Любомльський районний суд Волинської області визнав винним Сапіташа Д. І. у вчиненні правопорушення, передбаченого статтею 471 МК (у редакції, чинній на момент вчинення правопорушення), і наклав на нього стягнення у виді штрафу в розмірі 1700 грн з конфіскацією в дохід держави вилученої іноземної валюти в кількості 10 070 польських злотих та 5673 долари США. Провадження у справі за статтею 472 МК місцевий суд закрит за відсутністю в діях Сапіташа Д. І. складу адміністративного правопорушення.

Апеляційний суд Волинської області постановою від 04 вересня 2015 року залишив апеляційну скаргу Сапіташа Д. І. без задоволення, а постанову Любомльського районного суду Волинської області від 23 липня 2015 року – без змін.

Постанова ВП ВС від 27 серпня 2025 року у справі № 163/1065/15-п («Сапіташ та інші проти України»)

Суди попередніх інстанцій не встановили обставин, які свідчили б про те, що заявник міг завдати серйозної шкоди державі: він не ухилявся від сплати мита або будь-яких інших зборів і не завдав державі будь-якої іншої матеріальної шкоди. Велика Палата вважає, що стягнення у вигляді конфіскації не було направлено на відшкодування матеріальної шкоди, оскільки держава не зазнала жодних втрат внаслідок недекларування заявником коштів, а конфіскація грошових коштів була стримуючою та каральною за своїм призначенням [«Гирлян проти росії» (Gyrlyan v. russia), пункт 29]. Тож межі проведеного національними судами розгляду справи були занадто вузькими, щоб відповідати вимозі встановлення «справедливого балансу», притаманній другому абзацу статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

За цих обставин конфіскація незадекларованих коштів, на думку Великої Палати, поклала індивідуальний і надмірний тягар на заявника та була непропорційною вчиненому правопорушенню [«Габріч проти Хорватії» (Gabrić v. Croatia), пункт 39, «Ісмаїлов проти росії» (Ismayilov v. russia), пункт 38, та рішення у справі «Танасов проти Румунії» [Комітет] (Tanasov v. Romania) [Committee], заява № 65910/09, пункт 28, від 31 жовтня 2017 року].

Суди попередніх інстанцій, розглядаючи справу Сапіташа Д. І., мали у своєму розпорядженні практику ЄСПЛ у подібних справах (Gabrić v. Croatia, Gyrlyan v. russia) і як національні суди були зобов'язані застосовувати Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерела права, проте цього зроблено не було, що призвело до порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!